

PROSTOR

17 [2009] 2 [38]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

314-327 JASENKA KRANJČEVIĆ

OBNOVA SEOSKIH NASELJA 1945. GODINE
– DIVOSELO, VOJNIĆ, VLAHOVIĆ

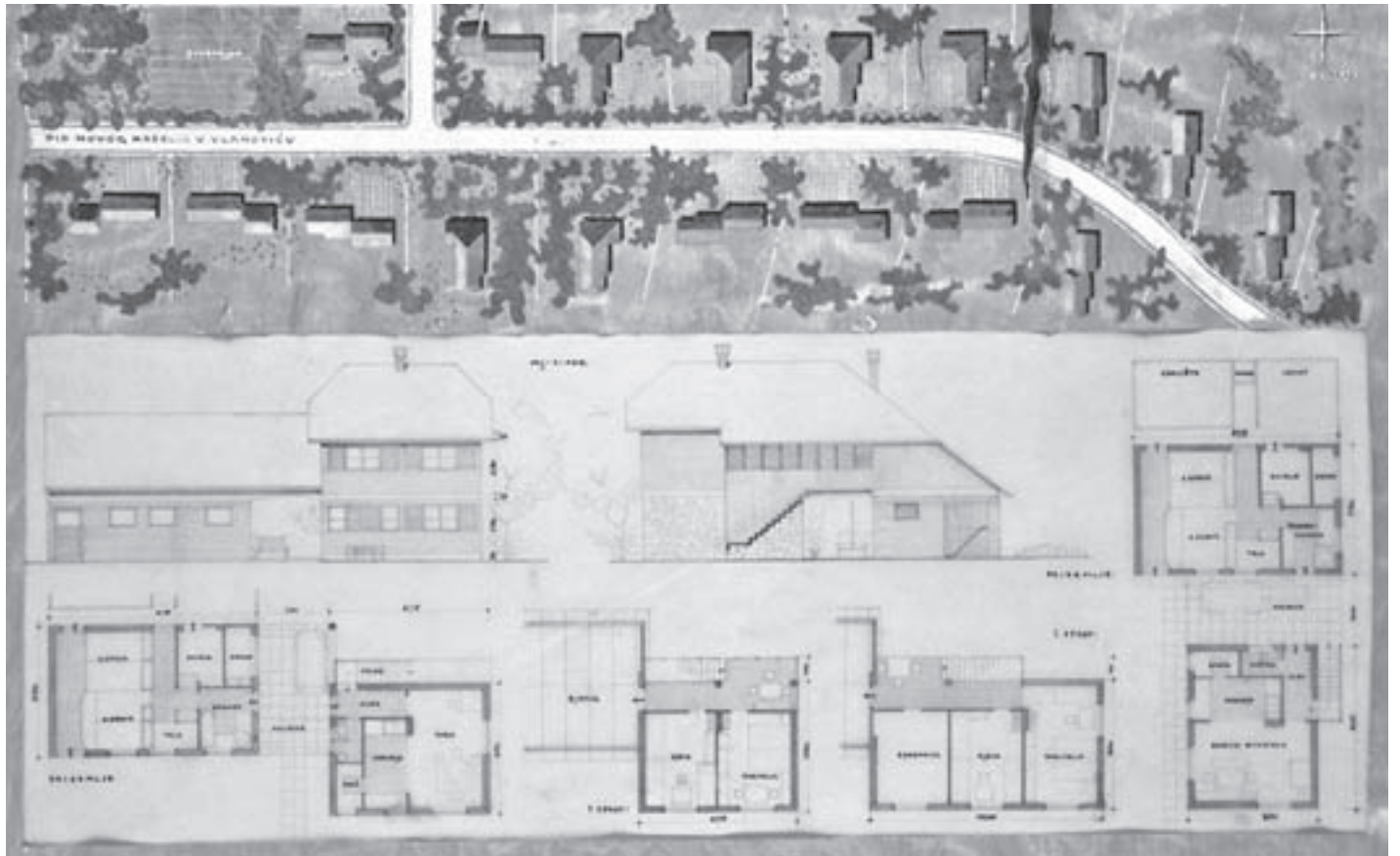
THE 1945 RENEWAL OF THE VILLAGES
OF DIVOSELO, VOJNIĆ AND VLAHOVIĆ

IZVORNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 719(497.5 DIVOSELO...)”1945”

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER
UDC 719(497.5 DIVOSELO...)”1945”

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU, ARHITEKTONSKI FAKULTET
UNIVERSITY OF ZAGREB, FACULTY OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
17 [2009] 2 [38]
211-460
7-12 [2009]

SL. 1. DETALJ IZ REGULACIJSKE OSNOVE ZA OBNOVU SELA VLAHOVIC
FIG. 1 DETAIL FROM THE VLAHOVIC REGULATION PLAN

JASENKA KRANJČEVIĆ

INSTITUT ZA TURIZAM
HR – 10000 ZAGREB, VRHOVEC 5

IZVORNI ZNAJSTVENI ČLANAK

UDK 719(497.5 DIVOSELO...)”1945”

TEHNIČKE ZNAJSTVE / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 25. 3. 2009. / 25. 11. 2009.

INSTITUTE FOR TOURISM
HR – 10000 ZAGREB, VRHOVEC 5

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

UDC 719(497.5 DIVOSELO...)”1945”

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 25. 3. 2009. / 25. 11. 2009.

OBNOVA SEOSKIH NASELJA 1945. GODINE – DIVOSELO, VOJNIĆ, VLAHOVIĆ

THE 1945 RENEWAL OF THE VILLAGES OF DIVOSELO, VOJNIĆ AND VLAHOVIĆ

DIVOSELO
DRUGI SVJETSKI RAT
OBNOVA NASELJA
VLAHOVIĆ
VOJNIĆ

DIVOSELO
WORLD WAR II
VILLAGE RENEWAL
VLAHOVIĆ
VOJNIĆ

Analizom prijedloga i realizacije obnove Divosela, Vojnića i Vlahovića, kao i određivanjem obilježja rurističkog djelovanja neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, u članku se prikazuje kako se u tome razdoblju u Hrvatskoj nastavlja kontinuitet planiranja malih naselja i kako postupak obnove za uspješnu realizaciju ne ovisi samo o prostornim planerima, nego predstavlja složenu socijalnu, ekonomsku, kulturnu i političku zadacu društva.

By analyzing proposals and the very renewal of Divoselo, Vojnić i Vlahović as well as by determining features of rural urbanism soon after World War II, the paper shows the continuity of small village planning in Croatia of the period and the fact that the process of renewal for a successful goal does not depend only on spatial planners but represents a complex social, economic, cultural and political duty of the society.

UVOD

INTRODUCTION

Regulacija naselja na prostoru Hrvatske prisutna je od antičkih vremena. Sagledavajući povijest regulacije sela u Hrvatskoj može se reci kako ima relativno dosta primjera planske regulacije, bilo kroz osnivanje ili obnovu sela. Najsustavnija regulacija sela u Hrvatskoj provedena je tijekom 18. i 19. stoljeća. Regulacijski planovi rađeni su prema jednostavnim geometrijskim shemama. Tijekom 19. stoljeća osnivaju se pustare, posebno poznate u Baranji, kojima je temeljna namjena poljoprivredna proizvodnja i prerada poljoprivrednih proizvoda za tržište. Poznati primjeri osnivanja i daljnjega planskog širenja sela u drugoj polovici 19. stoljeća prema jednostavnoj geometrijskoj shemi jesu: Spanovica, Češko Selo, Krdija, Ivanovo Selo, Josipovac, Jurjevac itd.¹ Ponekad je regulacija rađena u *jednom dahu*, kao npr. za Ferdinandovac 1844. godine.² U cilju očuvanja nacionalnog stila Janko Holjac i Martin Pilar 1905./09. godine objavljuju knjigu u pet svezaka „Hrvatski građevni oblici“. Iz početka 20. stoljeća poznata je regulacija za Novo Selo Okicko 1911./12. godine,³ nakon što je pod klizanjem tla nestalo selo Popov Dol.⁴ Neposredno nakon završetka Prvoga svjetskog rata regulacija naselja bila je u nadležnosti poljoprivrednog sektora i provodila se uglavnom u sklopu kolonizacije. Prema podatcima tijela zaduženih za agrarnu reformu zabilježene su 104 kolonije.⁵ U razdoblju između dva svjetska rata poznate su regulacije za obnovu naselja nakon nevremena za

sela Brodanci i Habjanovci 1932. godine,⁶ ili nakon požara za sela Donji Kraljevec kod Preloga 1934.-1938. godine,⁷ Brezovac Žumberački kod Samobora 1937./38. godine⁸ i Kolarec kod Krizevaca 1938.-1941. godine.⁹ Gotovo je neznatan broj primjera regulacije koja je provedena radi sustavnog poboljšanja higijenskih i stambenih uvjeta, kao što su Mraclin 1927.-1930. godine i Ludbreske Sešvete 1938. godine.

Između dva svjetska rata selo sve više postaje interes različitih struka. Osim što Tehničko odjeljenje Savske banovine sredinom tridesetih godina traži od svojih podružnica da dostave snimku (arhitektonsku ili fotografiju) tipova seoskih kuća,¹⁰ selo postaje polako zanimljivo i za snimanje filmova, posebno dokumentarnih.¹¹ Iako je likovno udruženje Zemlja¹² upozoravalo na svu bijedu sela, regulacija sela postaje znanstveni interes. Arhitekt Marko Vidaković 1938. godine doktorirao je na temu regulacije Podravskeg Đurđevca.¹³ Ruralni prostor polako se počinje promatrati kao prostor za razvoj turizma.¹⁴ Usprikoš interesu različitih struka i naporu pojedinaca koji su ukazivali na probleme sela i njegove potencijale, sustavne regulacije naselja nije bilo. Iako je za obnovu sela službeno bio zadužen poljoprivredni sektor, nju su između dva svjetska rata vodile ustanove ili političke stranke. Vrlo aktivna, sustavna i stručna organizacija u unaprijeđenju socijalnih, higijenskih i zdravstvenih prilika na selu bila je Škola narodnoga zdravlja.¹⁵ Ponekad je obnovu stradalih sela organizirala Hrvatska se-

1 KRANJČEVIĆ, 2005: 19-21

2 KRANJČEVIĆ, 2005: 165-166

3 KREMENIĆ, 1993: 61-72

4 ŽUPANČIĆ, 1993: 457-460

5 ŠIMONČIĆ-BOBETKO, 1997: 327-328

6 KOLARIĆ-KISUR, 1938: 78

7 DUMENIĆ, 1938: 358-367

8 KRANJČEVIĆ, 2007: 236-249

9 KRANJČEVIĆ, 1994: 149-163

10 HDA-TOSB

11 HDA-ŠNZ, kutija 3/517. Snimljeni su filmovi: „Asanacija sela“ (1930.) i „Naše suvremeno selo“ (1937.).

12 Likovno udruženje Zemlja (1929.-1935.) u svojim je tematskim prikazima života u gradu uključivalo prikaze života na selu. Koristili su se fotografijama i statističkim podatcima. Istile su se ove tematske izložbe: „Kuća i život“, koja je organizirana u suradnji udruženja Zemlja i Radne grupe Zagreb, zatim „Selo“ te „Selo i grad“. Navedene izložbe realizirane su u suradnji Stjepana Planica i Ernesta Tomaševića.

13 VIDAČKOVIĆ, 1939.

14 *** (1937): 11. Tema konferencije o turizmu 1937. godine bila je „Zapreke razvitka turizma u Lici“.

15 Škola narodnoga zdravlja djelovala je od 1926. do 1960. Vodila je obnovu sela Donji Kraljevec i Brezovac Žumberački.

16 Hrvatska seljačka stranka organizirala je i vodila obnovu sela Kolarec.

17 *** 1944.

18 U natječaju koji je objavljen u „Narodnim novinama“ br. 3/44. određene su dvije veličine seljačkoga gospodar-

ljaska stranka¹⁶ koja je u takvoj vrsti rada vidjela mogućnost svog utjecaja na biračko stanovništvo. Tek kasnih tridesetih godina obnovu polako preuzima Tehnički odjel Savske banovine.

REGULACIJA NASELJA ZA DRUGOGA SVJETSKOG RATA

VILLAGE REGULATION DURING WORLD WAR II

Za Drugoga svjetskog rata aktualna vlast, pa i ona u ilegali, stvarale su pretpostavke za obnovu zemlje. Ministarstvo skrbi za prostradale krajeve Nezavisne Države Hrvatske (NDH) organiziralo je izradu Osnove za obnovu zemlje,¹⁷ i to početkom 1944. godine, a u njenu radu sudjelovali su građevinski, zdravstveni, tehnički i etnografski stručnjaci. Isto Ministarstvo raspisalo je 24. svibnja 1944. godine arhitektonski natječaj za izradu idejnoga nacrtu seljačkoga gospodarstva i naselja. U propozicijama su tražena dva tipa seljačkog gospodarstva i sedam tipova kuća po motivima pojedinih krajeva.¹⁸ Nagrađeni arhitekti bili su Selimir Dumengjić, Zoja Dumengjić, Franjo Zvonimir Tišina, Marinko Bučić,¹⁹ Milan Žerjavić²⁰ i dr.

Tijekom rata zanimljiv je primjer regulacije i izgradnje naselja Turopolje, kada je Državno sumsko veleobrtno poduzeće „Turopolje“ 1942./43. godine angažiralo arhitekta Stjepana Planica.²¹

stva od 8 do 10 jutara zemlje ili od 14 do 16 jutara zemlje i 7 tipova kuća za pojedine krajeve, a to su: 1 – Hrvatsko zagorje, 2 – Gorski kotar, 3 – Posavina, 4 – Bosna i Hercegovina, 5 – Lika, 6 – Dalmatinska Hrvatska i 7 – Hrvatsko primorje.

19 KRANJČEVIĆ, 2005: 36, 180-181

20 IVANKOVIĆ, 2007: 80-95

21 KRANJČEVIĆ, 2005: 35, 179

22 Nikola Brozina (1909.-2001.) bio je za Drugoga svjetskog rata član Prezidija ZAVNOH-a i Tehničkog odjela ZAVNOH-a. Nakon rata neko je vrijeme radio u Zemaljsko građevno-projektom zavodu Hrvatske.

23 *** 1959.a: 3

24 *** 1959.b: 3 i ostavština D. Petrika. U svojoj biografiji Petrik je naveo da je on zajedno s Marinom Studinom bio inicijator i sazivač konferencije na Hvaru.

25 Ostavština D. Petrika – Referat s I. konferencije likovnih umjetnika i arhitekata

26 Kazimir Ostrogović (1907.-1965.) bio je za vrijeme rata predstojnik Tehničkog odjela ZAVNOH-a. Uz Ostrogovića u Tehničkom su odjelu ZAVNOH-a bili Nikola Brozina, Žarko Vince, Đuro Galeković i Boris Strmac.

27 *** (1959.c): 3

28 OSTROGOVIĆ, 1959: 3-6

29 OSTROGOVIĆ, 1959: 3-6

30 MARASOVIĆ, 1959: 6

31 GALOVIĆ, 2002.

32 SEISSEL, 1959: 6

33 Ostavština D. Petrika. Sacuvani radovi izrađeni su ili u olovci ili na ozalitu.

Vlast u ilegali održavala je skupove vezane na novo doba koje dolazi. U Otočcu, na poziv Zemaljskoga antifasističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH), 16. prosinca 1943. godine sastalo se stotinjak stručnih radnika koji su sudjelovali u NOB-u. Od arhitekata sudjelovali su: Nikola Brozina,²² Ivan Dračić, Ervin Henigsfeld, Kazimir Ostrogović, Zoltan Selinger i dr.²³ Na otoku Hvaru, u gradu Hvaru, održana je I. konferencija likovnih umjetnika i arhitekata od 18. do 19. prosinca 1943. godine,²⁴ na kojoj su između ostalih sudjelovali arhitekti: Dragan Petrik, Neven Šegvić, Boris Katunarić, Josip Kodl, Helen Baldasar i dr. Arhitekt Petrik istaknuo je u svome referatu kako je interes cijeloga naroda, a ne pojedinaca, da arhitekti i urbanisti s ostalim stručnjacima pristupe regulaciji cijele zemlje koja „mora biti dobro i funkcionalno smišljena“.²⁵

U sklopu ZAVNOH-a u Topuskom održan je I. kongres kulturnih radnika od 25. do 27. lipnja 1944. godine na kojem su sudjelovali arhitekti Kazimir Ostrogović²⁶ i Zoltan (Zlatko) Selinger.²⁷ U svome referatu „O arhitekturi“ Ostrogović je istaknuo da seoska i građanska kuća mora istodobno „biti odraz uvjeta pod kojima suvremeno graditeljstvo stvara“ i „odraz regionalnih karakteristika“.²⁸ Kako je bio svjestan da se obnova neće moći izvesti u kratkom vremenu zbog velikog broja porušenih kuća, predlagao je da se u prvoj etapi izvedu ‘drvene bajte’ kao privremene građevine, a da će se u kasnijoj fazi sela i gradovi podignuti „na visi tehnički i kulturni stupanj“.²⁹

Tijekom 1944. godine na Visu je organiziran Odbor za obnovu naselja kojem je temeljna zadaća bila priprema onih aktivnosti koje bi odmah po oslobođenju osigurale obnovu razrušenih naselja. Kao buduća okosnica građevinske službe i građevinske mreže bio je Građevinski odjel ZAVNOH-a.³⁰

Na inicijativu arhitekta Milovana Kovačevića ZAVNOH je u jesen 1944. godine u oslobođenom Šibeniku organizirao urbanistički seminar. Seminarom su rukovodili arhitekti Kovačević i Josip Seissel, a sudjelovali su arhitekti: Boris Katunarić, Hinko Bolanča, Mirko Milčić, Dragan Boltar, Rikard Marasović i Bude Pervan.³¹ Na seminaru su postavljene tri teme: obnova sela, obnova mjesta i obnova grada. Kao grad razmatran je Zadar, kao tipično primorsko mjesto razmatran je Gradac kod Makarske, a kao selo razmatrane su Bilice kod Šibenika³² (Sl. 2.).

Čak i u organiziranom zbjehu u El Shattu i Kattadbi razmišljalo se o povratku u domovinu i njenoj obnovi. Tamo je arhitekt Dragan Petrik sa suradnicima razrađivao elaborate: „Obnova domovine“, „Naselja“ i „Selo za žitarsko-vocarsko-stočarsko produktivno područje“ te model ‘idealnog sela’.³³

PRIPREMNI RADOVI ZA OBNOVU I REGULACIJU NASELJA NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

PREPARATION FOR THE RENEWAL AND REGULATION OF VILLAGES DURING WORLD WAR II

Neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata društvene i ekonomske prilike u cijeloj zemlji bile su vrlo teške. Štete izazvane ratnim operacijama bile su nacionalnih razmjera. Osim što je u Hrvatskoj statistički bilo 290 potpuno porušenih naselja, bilo je porušeno i 99.000 stambenih građevina, 83.000 gospodarstava, 44.000 javnih građevina, što je ukupno iznosilo 226.000 građevina. Bilo je onesposobljeno 10.000 km cesta i porušeno 613 mostova.³⁴ Osim uništenih sela i gradova koje je trebalo obnoviti, bilo je i napuštenih sela.³⁵ Najviše uništenih naselja bilo je na Banovini, Kordunu, Lici i Dalmaciji, a najviše napuštenih naselja bilo je u Slavoniji. Trebalo je pristupiti obnovi sela i pokrenuti poljoprivrednu proizvodnju.³⁶ Nova vlast, između ostalog, uređivala je nove odnose prema selu i poljoprivredi. Provedba agrarne reforme i kolonizacija bile su važne mjere koje je narodna vlast poduzimala radi uređivanja novih vlasničkih odnosa.³⁷

To je doba velikih društvenih, političkih i gospodarskih promjena. Za razliku od prijašnjih razdoblja,³⁸ regulacija i obnova sela nakon završetka Drugoga svjetskog rata službeno je dodijeljena u nadležnost Ministarstva građevina, najprije Narodne vlade, a nešto kasnije Narodne Republike Hrvatske.³⁹ Kako bi se postigli pozitivni rezultati, trebalo je uskladiti različite sektore u kojima su se u to doba zauzimala nova stajališta i djelovanja. Za potrebe obnove sela trebalo je uskladiti: geodetski, arhitektonsko-urbanistički, građevinski, poljoprivredni, pravni i ekonomski sektor, što je teško i u normalnim uvjetima rada. Osim usklađenja trebalo je osigurati financijsku, materijalnu i tehničku pomoć. U nemogućnosti čekanja usklađenja različitih sektora, arhitekti su se upuštali u predlaganje ideja za uređenje novih odnosa na selu. Tako je Milovan Kovačević u svojoj „Studiji za obnovu planske obnove uništenih sela i reformu seoskih posjeda” iznio ekonomske, pravne, tehničke i socijalne vizije ruralnog prostora.⁴⁰ Načelnik Planskog odjela Ministarstva građevina, arhitekt Branko Tučkorić uz plansku je regulaciju sela isticao važnost poljoprivredne komasacije i njenu povezanost s rješavanjem ekonomskog i kulturnog razvitka porušenih i popaljenih sela i zaselaka.⁴¹ Arhitekt Neven Šegvić zalagao se za očuvanje graditeljske baštine prilikom obnove.⁴² Arhitekti su isticali da su grad i selo u biti istovjetni, a da su njihovi oblici uvjetovani funkcionalnošću.⁴³ Usprkos teškim uvjetima rada, arhitekti su

željeli svoj rad nastaviti na započetim nacelima moderne. Pozivali su na funkcionalnost u planiranju i projektiranju.

U Ministarstvu građevina, na republičkoj i saveznoj razini, zauzimala su se nova službena stajališta prema rurizmu, urbanizmu i arhitekturi. Tako je nakon sastanka saveznog i federalnih ministarstava građevina u Beogradu u prosincu 1945. godine građevinarstvo dobilo „nov pravac”.⁴⁴ U veljači 1946. godine u Zagrebu je osnovan Zemaljsko građevno-projektni zavod kao prethodnica Urbanističkog instituta.⁴⁵

Vezano na regulativu iz područja arhitekture i urbanizma, nakon završetka rata primjenjivao se Građevinski zakon iz 1931. godine te Pravilnik za uređenje sela i drugih naselja u Savskoj banovini (Novi građevni red za ladanje) iz 1938. godine. Zbog prijeko potrebne brze obnove postavljalo se pitanje fleksibilnog postupka planiranja/reguliranja naselja, nasuprot onomu koji je strogo zakonski propisan (npr. objavljivanje odluka o izradi, dugotrajan postupak prikupljanja podataka i analize, izrada sektorskih studija itd.). Budući da nije bilo vremena za dugotrajne zakonske procedure, za potrebe obnove izradene su 1945. godine Privremene upute za donošenje regulacione osnove sela.⁴⁶

Postojeca i malobrojna prostornoplanska dokumentacija nije mogla zadovoljiti potrebe obnove.⁴⁷ Malobrojni arhitekti u Hrvatskoj, i to oni koji nisu bili raspoređeni po službenoj dužnosti na cijeli prostor tadašnje Jugosla-

34 MARASOVIĆ, 1959: 6

35 MATIČKA, 1990: 29-30. Najviše napuštenih sela bilo je u Slavoniji, kao najbogatijem poljoprivrednom hrvatskom području. U pet kotareva istočne Slavonije bilo je ukupno napuštenih njemačkih: 54 sela, 6162 posjeda i 49.172 ha zemlje. U kotaru Daruvar bilo je napušteno oko 100 posjeda, a u kotaru Grubišno Polje oko 400, uglavnom njemačkih, posjeda. Ukupna površina napuštenih posjeda Nijemaca i Madara zahvacala je u Slavoniji oko 69.000 ha.

36 Poljoprivreda je bila uvjetovana novim društvenim uređenjem i bila je podijeljena na tri glavna sektora: državni, seosko-zadružni i seosko-individualni. Državni i zadružni sektor činili su socijalistički sektor i bili glavni nositelji proizvodnje.

37 MATIČKA, 1990: 28

38 Između dva svjetska rata regulacija naselja bila je u nadležnosti poljoprivrednog sektora. U praksi, obnovu naselja provodile su ili Škola narodnoga zdravlja ili Hrvatska seljačka stranka ili Tehnički odjel Savske banovine. Za vrijeme NDH obnova sela bila je u nadležnosti Ministarstva skrbi za postradale krajeve.

39 *** 1945.g.; *** 1946.d

40 KRANJČEVIĆ, 1999: 13

41 TUČKORIĆ, 1945: 10

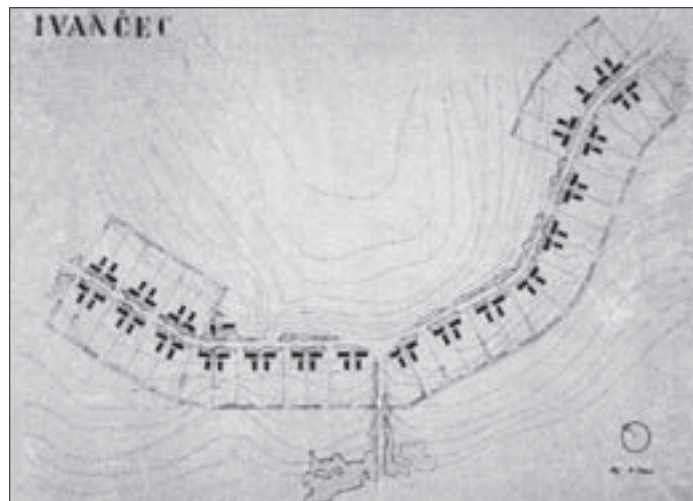
42 ŠEĀVIĆ, 1945: 11

43 UĀRENOVIĆ, 1946: 7. UĀrenović se u svome članku poziva na Adolfa Loosa.

44 BAKRAĆ, 1946: 4

45 ŠEĀVIĆ, 1946: 3

46 Sadržaj navedene Upute odnosio se na obvezatan minimalni sadržaj regulacijskih planova i obveznu izradu

vije, izrađivali su po hitnom postupku brojne regulacijske planove. Kako je bilo previše problema na terenu, svi su arhitekti slani „u provinciju na obnovu sela”.⁴⁸ Da bi se barem malo rasteretili ionako malobrojni arhitekti i građevinski inženjeri, osnovan je klub „Tehničar” s ciljem brzog podučavanja pojedinaca u postupku obnove.⁴⁹

Samo je malen broj arhitekata imao iskustva u reguliranju naselja.⁵⁰ Regulacijski su planovi u prvim mjesecima nakon rata izrađivani u Arhitektonskom odjelu Ministarstva građevina, a tek poslije u Zemaljsko građevno-projektnom zavodu. O brzini i nemogućnosti uspješnijeg rada govori i podatak da je u samo

tri mjeseca rada u Arhitektonskom odjelu Ministarstva izrađeno 60 regulacijskih planova za područje cijele Hrvatske.⁵¹ Tako su, između ostalog, izrađeni planovi za: Jošavicu, Garije, Čeralije, Gerovo, Čadavac, Malo Selo, Tršće, Crni Lug, Lokve, Brod na Kupu, Mrzlu Vodnicu, Čazmu, Dugu Reku, Gradac Mali, Ivančec, Ivanac, Oborovo, Vrginmost, Hrastovac, Divoseo, Vlahović, Vojnić i dr.⁵² (Sl. 3.).

Zbog nejasnog odnosa prema diferencijaciji naselja često se mijenja klasifikacija određenih naselja, kao npr. za Vojnić.⁵³ Zbog brzine, idejne su skice prozivane regulacijskim planovima odnosno osnovama. Često su se koristili različiti nazivi za regulacijske planove. Nekada se planovi nazivaju: regulacioni plan, regulacioni plan, regulacijska osnova, regulaciona osnova i regulacijski program.

Kako bi se ubrzala obnova naselja, razmišljalo se o tipizaciji naselja⁵⁴ i industrijalizaciji graditeljstva uz davanje mogućnosti za vlastito izražavanje.

Kao što je predložio Kazimir Ostrogović 1944. godine u Topuskom, obnova je krenula u dvije etape. Prva je podrazumijevala izgradnju privremenih drvenih građevina, tzv. ‘bajti’, u kojima su se zadovoljili doslovno minimalni uvjeti stanovanja. Druga je etapa podrazumijevala izgradnju novih naselja na temelju izrađenih regulacijskih planova. Nova naselja trebala su biti moderna i suvremeno uređena u kojima su stanovnici trebali zadovoljavati sve svoje suvremene potrebe.

Kako bi se mogli uspoređivati rezultati obnove pojedinih područja, Ministarstvo građevina organiziralo je četveromjesečno natjecanje građevinskih odjela narodnih vlasti.⁵⁵ Već u studenome 1945. godine u Zagrebu otvorena je izložba Ministarstva građevina „Narod gradi” koju je otvorio tadašnji ministar Stanko Opačić Čanica.⁵⁶ Na izložbi su izloženi nacrti i

plana na katastarskoj podlozi. Uputa je sadržavala odredbu kojom je određeno da skica regulacijske osnove treba biti prihvaćena od naroda.

47 Nehigijenska i loše komunalno uređena naselja trebala su postati suvremeno uređena naselja u kojima su stanovnici trebali zadovoljiti sve svoje potrebe.

48 VRKLJAN, 1995: 68

49 U klubu „Tehničar” radio je arhitekt Milovan Kovačević.

50 Selimir Dumengjić radio je na regulaciji i obnovi sela Donji Kraljevec, Srećko Florschütz na regulaciji i obnovi sela Kolarec, Lujo Senderdi na regulaciji i obnovi sela Brezovac Žumberacki, a Stjepan Planić na izgradnji naselja Turapolje.

51 *** 1945.b: 1

52 KRANJČEVIĆ, 2005: 40

53 Npr. za Vojnić se u tisku nekada koristi klasifikacija kotarsko mjesto, a nekada selo.

54 ŠEGVIĆ, 1945.

55 *** 1946.a: 6; *** 1946.b: 5. Natjecanje je počelo 10.7.1945., a završilo 10.11.1945. Istaknula su se četiri građevinska odjela: Okrug Karlovac, Okrug Lika, Okrug Banija i Okrug Gorski kotar. Okrug Karlovac sastojao se tada od 10 kotareva. U tom je razdoblju u okrugu Karlovac podignuto i osposobljeno 4723 privremene nastambe, 2304 gospodarske zgrade, 77 javnih zgrada itd.

56 *** 1945.b: 1. Na otvaranju izložbe ministar Stanko Opačić Čanica (1903.-1994.) istaknuo je da nova naselja trebaju biti izgrađena na temelju regulacijskih planova, a upozorio je na dotadašnju praksu ‘divlje’ gradnje na selu, te djelomično i u gradu.

SL. 2. BILICE – FOTOGRAFIJA MAKETE
FIG. 2 BILICE – PHOTO OF A MODEL

SL. 3. IVANČEC – REGULACIJSKI PLAN IZ 1945. GODINE
FIG. 3 IVANČEC – REGULATION PLAN FROM 1945

modeli za Vojnić, Voćin, Bilice, Gradac i druga sela.⁵⁷

Kako je problema na obnovi sela bilo puno, Vladimir Ugrenović zalagao se da se na Tehničkom fakultetu osnuje katedra za proučavanje seoskih naselja – rurizam, i to uz onu koja je već postojala – urbanizam.⁵⁸ S tim su ciljem u jesen 1945. godine na Tehničkom fakultetu u Zagrebu osnovani kolegiji pod vodstvom Dragana Boltara Izgradnja sela I, II i Rurizam I, II (od 1945. do 1951. godine), vježbe iz Izgradnje sela I, II / vježbe iz Rurizma I, II (od 1946. do 1951. godine).⁵⁹

Od arhitekata na obnovi sela u Hrvatskoj radili su: Aleksandar Freudenreich, Ivan Vitić, Marijan Haberle, Bruno Milić, Antun Ulrich, Milovan Kovačević, Dragan Petrik, Stjepan Planić, Miro Marasović, Rikard Marasović, Josip Seissel, Dragan Boltar, Zoja Dumengjić, Antun Grgić, Zvonimir Vrkljan, Mladen Kauzarić, Stjepan Gomboš, Zdenko Strizić, Vladimir Potočnjak, Ferdinand Florschütz, Lavoslav Horvat, Hinko Bauer, Bora Petrović i dr.

REGULACIJSKI PLANOVI ZA DIVOSELO, VLAHOVIĆ I VOJNIĆ

REGULATION PLANS OF DIVOSELO, VLAHOVIĆ AND VOJNIĆ

Prema podatcima iz tiska 1945. godine, tijekom rata u Hrvatskoj su najviše stradala naselja Divoselo u Lici, Vlahović u Banovini i Vojnić na Kordunu. Zbog izražavanja solidarnosti prema stradalima, u obnovu se ova tri naselja, uz nadležno Ministarstvo građevina, uključio Grad Zagreb putem Narodne fronte⁶⁰ s obrazloženjem kako mala i teško stradala naselja (sela) nemaju dovoljnu financijsku, pokretačku, obrazovnu i raznu drugu snagu za rješavanje nastalih problema.

Gradnju sva tri naselja trebala su izvoditi privatna poduzeća, a nadzor inženjeri zagrebačkog Gradskoga nadzornog odbora. Obnova za ova tri naselja službeno je počela 27. srpnja 1945. godine.⁶¹ U dnevnom je tisku obnovi ovih naselja dano veliko značenje. Gotovo svakodnevno u tisku se nalazio osvrt o skupljenoj pomoći i rezultatima obnove. Prema prvim izračunima troškova za izgradnju svakog sela trebalo je uložiti od 10 do 15 milijuna tadašnjih dinara.⁶² Sva tri naselja trebala su dobiti potpuno nov izgled i biti izgrađena prema „najuzornijim planovima, najmodernijim principima higijene i prometnih veza i posjeda”.⁶³ Ukratko, novo oblikovana naselja trebala su sustavom zoniranja biti funkcionalno uređena, uz poštivanje načela socijalnog i higijenskog stanovanja.

Nasuprot euforičnom početku, obnova je završila tiho – jednim člankom u prosincu 1946. godine.⁶⁴

• **Divoselo** je selo na području Grada Gospića u Ličko-senjskoj županiji. Nalazi se u južnom dijelu Ličkoga polja, u mikroregiji Ličke zavale Gorske Hrvatske, 5 km od Gospića. Zauzima površinu od 42,43 km². Danas naselje čine zaseoci: Alanak, Borici, Burovača, Čurini-Počići, Čurinov Gaj, Duliba Divoselska, Kamenjuša, Klisa Divoselska, Kod Plantaže, Mali Kraj, Novo Divoselo, Obradovici Divoselski, Plecaši, Počuce, Podglavica, Radakovici, Raskrižje, Vedro Polje Divoselsko, Veliki Kraj i Vujnovići. Nalazi se na lokalnoj cesti L59086.⁶⁵ U naselju Divoselo (bez zaselaka) 1931. godine živjela su 902, a prema popisu stanovnika 1948. godine 119 stanovnika.⁶⁶ Tadašnje područje NO Divosela razlikuje se od današnjega područja sela Divosela.

Nova regulacija Divosela izrađena je u Arhitektonskom odjelu, Odsjeku za regulacije, Ministarstva građevina. Iako ni jedan pronađeni grafički prilog regulacijskog plana nije potpisan, zasad se za obnovu Divosela vežu i arhitekti Rikard Marasović, Antun Grgić⁶⁷ i Vladimir Turina.⁶⁸ Od grafičkih priloga pronađeni su: pregledna situacija područja NO Divoselo, regulacijska osnova u mj. 1:2880 te ‘polirac’ za stambeno-gospodarsku građevinu.⁶⁹ Premda se u tisku u drugoj polovici 1945. godine davalo veliko značenje obnovi Divosela pa se gotovo svakodnevno izvještavalo o rezultatima obnove, regulacijska osnova i projekt za stambeno-gospodarsku građevinu veličine 5,22×10,22 m datirani su 1946. godine (Sl. 4.).

Kako se područje mjesnoga NO Divosela sastojalo od dvadesetak zaselaka, regulacijskim planom predloženo je objedinjavanje okolnih zaselaka u novo naselje. Suvremeno uređenim prometnicama Divoselo je trebalo biti povezano s Gospićem, Ličkim Čitlukom i Ličkim Novim. Prema sačuvanom planu za Divoselo planirano je 308 novih cestica za stambene građevine poredanih uz zakrivljene ulice. U novom središtu naselja planirani

57 F. G., 1945: 14

58 UGRENOVIĆ, 1946: 7

59 *** 2000: 179

60 SPEHNIJAK, 2002: 7. Narodna fronta je politička organizacija koja je u svome djelovanju preuzimala i pronosila strategije i taktičke ciljeve komunističke partije.

61 *** 1945.e: 5

62 *** 1945.d: 5

63 *** 1945.d: 5

64 ŠPILJAK, 1946: 3. Tijekom obnove Grad Zagreb skupio je nešto više od 7 milijuna dinara. Taj je novac skupljen tijekom tromjesečnog natjecanja u drugoj polovici 1945. godine. Novac su prilagali građani svih dijelova grada i ustanove Grada Zagreba. Skupljeno je ukupno više od 7.000.000 dinara, i to ovako: I. rajon dao je 534.545 dinara, II. rajon 1.038.311 dinara, III. rajon 388.500 dinara, IV. rajon 141.470 dinara, V. rajon 403.041 dinara, VI. 928.606 i VII. rajon 115.912 dinara. Jedinствени sindikati dali su 1.583.419,50 dinara, Trgovačka komora 400.000 dinara, Udruženje trgovaca 100.000 dinara, Udruženje trgovaca

su: upravni centar, trgovačko-zadružni centar, obrtnički centar i prosvjetni centar. U upravnom centru trebali su biti smješteni: zgrada NO, zborište, dom kulture, zadružni dom, pošta i zdravstvena stanica. U trgovačko-zadružnom centru planirane su trgovine i svratište. U obrtničkom centru planirane su razne obrtničke radionice, a u prosvjetnom centru dječji vrtić, mala škola i narodna škola. U zapadnom dijelu naselja planiran je gospodarski centar sa zadružnim gospodarskim i industrijskim zgradama, poljoprivrednom stanicom, SPOM-om i sajmištem. U nešto izdvojenom, jugoistočnom dijelu naselja planiran je sportski centar s igralištem i kupalištem. Groblje i crkva planirani su jugozapadno od naselja. Pojedini dijelovi stambenih zona trebali su biti odvojeni nasadima.

Za naselje planirane su tri inačice tipskih stambenih građevina različitih tlocrta, od toga su dva s gospodarskim zgradama. Predložen je tlocrt zgrade NO, zatim zgrade u kojoj bi se trebala smjestiti trgovina, zadruga i čitaonica, a predložen je i tlocrt za dvogodišnju osnovnu školu.⁷⁰ Nažalost, nakon što su regulirane dvije ulice uz koje je izgrađeno nešto više od deset kuća, odustalo se od daljnje izgradnje novoga sela. Divoselo je uništeno tijekom Domovinskoga rata.

• **Vlahović** je selo na području Grada Gline u Sisacko-moslavačkoj županiji, smješteno u dolini rijeke Bručine na Banovini, u mikroregiji Doline Gline Središnje Hrvatske, 12 km jugoistočno od Grada Gline. Selo se nalazi uza županijsku cestu i uza željezničku prugu Gline-Petrinja. Dijelovi su grada zaseoci Demonje i Roksandici.⁷¹ Naselje je spaljeno u Drugome svjetskom ratu od 24. do 25. srpnja 1941. godine. U Vlahoviću je prema popisu stanovništva 1931. godine živjelo 800 stanovnika, 1948. godine 512 stanovnika,⁷² a prema popisu iz 2001. godine 106 stanovnika.⁷³

Na regulaciji novoga Vlahovića radio je Stjepan Planić koji je tada bio djelatnik Ministar-

stva građevina.⁷⁴ Uz stečeno iskustvo na regulaciji naselja Turapolje⁷⁵ Planić je i naselje Vlahović planirao na principima suvremenoga socijalnog i higijenskoga stanovanja.

65 *** 2004: 141

66 KORENČIĆ, 1979.a: 273

67 *** 2000: 298 i Miro Marasović, usmeni podatci

68 VRKLJAN, 1995: 151. Vladimir Turina, kao trideset-trogodišnji djelatnik Ministarstva građevina NR Hrvatske (1945./46.godine), radio je na obnovi Divosela.

69 HDA-ZGN: I-7

70 HDA-ZGN: I-7

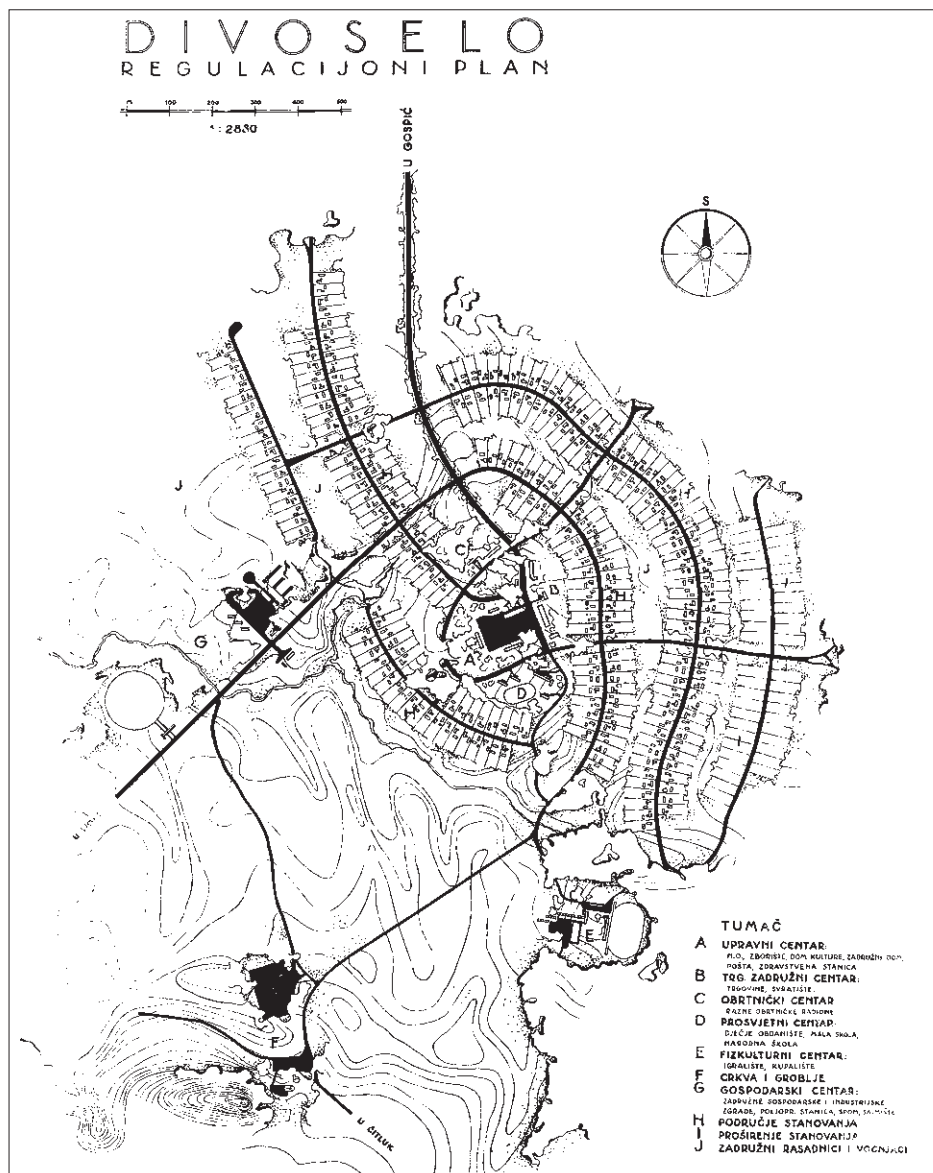
71 *** 2005: 859

72 KORENČIĆ, 1979.a: 269

73 *** 2005: 859

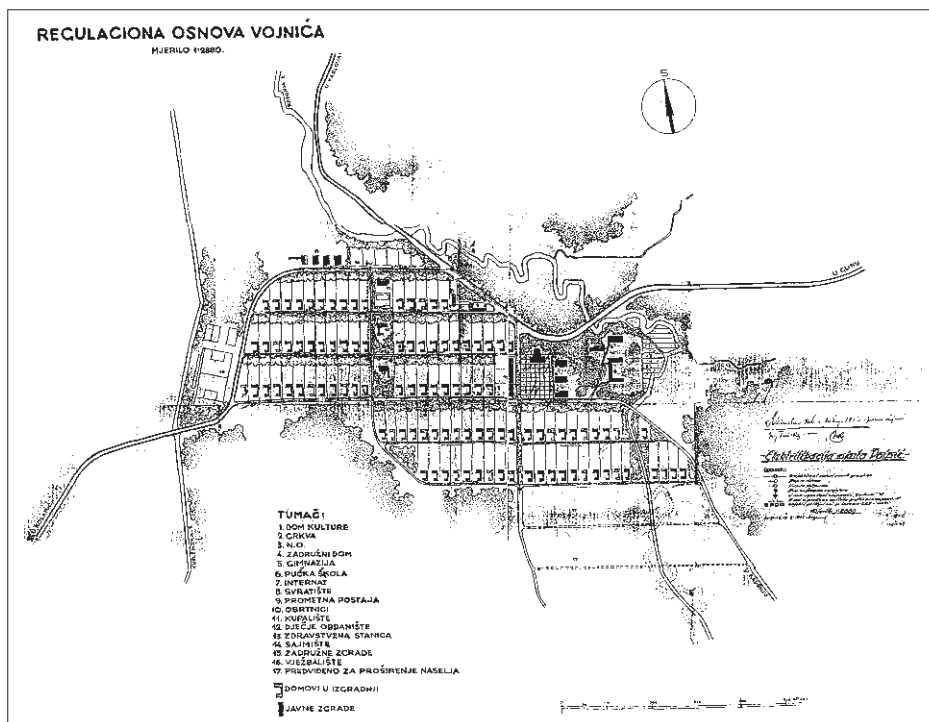
74 RADOVIĆ MAHEČIĆ, HANIČAR, 2003: 70

75 KRANJČEVIĆ, 2005: 179

SL. 4. REGULACIJSKI PLAN ZA DIVOSELO
FIG. 4 DIVOSELO REGULATION PLAN

Ideju kako bi trebalo izgledati naselje predočava sam Planić u članku „Budući izgled sela Vlahovića na Baniji” objavljen u „Vjesniku”. Dotadašnje razvučeno selo dužine približno 6 km, s rastrkanim zaseocima, trebalo je zamijeniti novo selo u dolini između sela Vujica i Mrakovića prema selima Luščane, Drenovac i Trtnik. Dužina novoga sela trebala je iznositi približno 1 km. Središnji je dio sela trebala biti nova željeznička postaja, uz koju bi se nadovezala gospodarska zona, zatim kulturna zona i stambena zona. Stambena zona trebala je biti smještena između nepo-

SL. 5. REGULACIJSKI PLAN ZA VOJNIĆ
FIG. 5 VOJNIĆ REGULATION PLAN

paljenih zaselaka. Tako izgrađeno selo svojim je oblikom i rasporedom zona trebalo „pogodnije djelovati na razvijanje društvenog i kulturnog života stanovnika“⁷⁶ (Sl. 1.).

Osim regulacije naselja Planić je radio i na izradi projekata za stambene, gospodarske i javne građevine. Tako su uz regulacijski plan prikazani: tlocrt dvorazredne škole, zgrade u kojoj je smještena trgovina, zadruga i čitaonica, zgrade mjesnog odbora i stambene građevine. Posebna pozornost posvećivala se razradi seoskoga domaćinstva. Razrađivao se ‘banijski tip’ koji se odlikuje obostranim trijemom na katu i vanjskim natkrivenim stubama koje nad prizemljem tvore trijem. U prizemlju se trebala nalaziti prostorija za dnevni boravak s kuhinjom, smočnicom i zahodom, dok su na katu trebale biti smještene spavaonice. Ovakav tip gospodarstva „omogućava vrlo dobro prilagođavanje terenu i široke mogućnosti variranja“.⁷⁷ Između stambenog i gospodarskog dijela smještena je natkrivena kolnica s trijemom. Od ukupno 130 novih čestica za seljačka gospodarstva, u selu Vlahović 1945. godine planiralo se izgraditi 27 seljačkih gospodarstava.⁷⁸ Gospodarska zona trebala je sadržavati mlin, zadrugu, pilanu, obrtne radionice i nakupnu stanicu. Zona za kulturu trebala je sadržavati trg sa zborištem, kulturni dom, zgradu NO-a, zdravstvenu stanicu, školu i vrtić sa sportskim igralištem.⁷⁹

Predložena izgradnja Vlahovića nije išla prema zacrtanom planu. Bilo je dosta nekoordinacije između dostave građevnog materijala,

organizacije gradnje i izvođača, što je vidljivo iz članka „Zašto izgradnja sela Vlahović ne napreduje brže?“⁸⁰ Inače gradnju Vlahovića vodilo je privatno građevno poduzeće „Stjepan Novak“ iz Zagreba.⁸¹ Prema pisanju dnevnih novina, u studenome 1945. godine u gradnji su bile četiri kuće i četiri stale. Za druge četiri kuće i štale postavljeni su betonski temelji, a iskopano je još oko 15 temelja. Iako je gradnja planirana na novoj lokaciji, u članku se kritizira građevno poduzeće te se navodi da se planiranje terena, iskapanje zemlje i presijecanje ulica obavlja na lokaciji staroga, a ne novoga sela. Prema sačuvanom nepotpisanom regulacijskom planu⁸² paralelno sa željezničkom prugom planirala se izgraditi brza cesta, uz koju nisu bile planirane kuće. U samom naselju trebalo je izgraditi više od 130 suvremenih kuća.

Iako regulacijski plan sela za Vlahović nije potpisan, Planića možemo povezati s obnovom naselja jer je Planić pisao o naselju, a u njegovoj ostavštini nalaze se detalj regulacijskog plana, kao i projekti za dva tipa stambeno-gospodarske građevine. Između projekata za prethodno navedena dva tipa stambeno-gospodarskih građevina, i njegovih stambenih kuća za Turopolje iz 1942./43. godine vidljiva je sličnost, posebice u oblikovanju. Pretpostavlja se da je detalj naselja Vlahović bio izložen na izložbi „Narod gradi“ koja je u studenome 1945. godine održana u Zagrebu.⁸³

• **Vojnić** je grad u Karlovačkoj županiji. Smješten je na sjevernim padinama Petrove gore na Kordunu, u mikroregiji Petrove gore Središnje Hrvatske. Dijelovi su grada zaseoci: Donji Vojnić, Gornji Vojnić i Hajdini.⁸⁴ U Vojniću je prema popisu stanovništva 1931. godine živjelo 441 stanovnik, 1948. godine 246 stanovnika,⁸⁵ a 2001. godine 1156 stanovnika.⁸⁶ Vojnić je nastao na krizanju putova prema Karlovcu, Glini i Slunju te je kao takav postao središte kotara. Kao središte kotara nije imao regulacijsku osnovu, već su kuće građene uz državnu cestu. Cijeli kotar Vojnić tada je brojio približno 22.000 stanovnika. Higijenske prilike u Vojniću bile su loše, a na to ukazuje činjenica da je tuberkuloza bila dosta raširena. Taj kraj bio je poljoprivredno-

⁷⁶ PLANIĆ, 1945: 3

⁷⁷ PLANIĆ, 1945: 3

⁷⁸ PLANIĆ, 1945: 3

⁷⁹ PLANIĆ, 1945: 3

⁸⁰ ŠOKORAC, 1945: 3

⁸¹ ŠOKORAC, 1945: 3. U članku se zamjera poduzeću „Stjepan Novak“ što je najprije gradilo barake za pridošle radnike i tehničko vodstvo, a ne za stradalnike.

⁸² HDA-ZGN: I-45

⁸³ Za sva sela, do sada, pronađeni grafički prilozii izradeni su u olovci ili tušu. Jedino je ovaj grafički prilog kvalitetnije i detaljnije izraden te u boji.

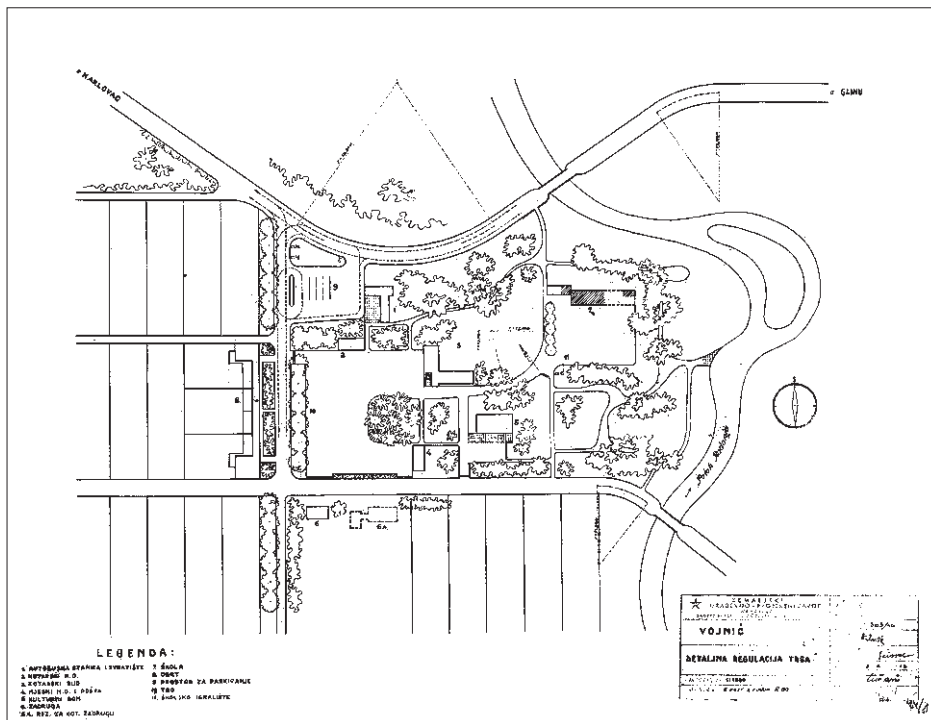
⁸⁴ *** 2005: 863

-stočarski. Srednji seljački posjed, kako je utvrdila komisija, imao je od 6 do 8 jutara zemlje i prosječno 7 članova.

Ministarstvo građevina s mjesnim vlastima, narodom i stručnjacima okružnoga narodnog odbora snimili su postojeće stanje i utvrdili da je nakon ratnih razaranja u Vojnicu sačuvana samo jedna cijela kuća. Za razliku od Divosela i Vlahovića, za Vojnic je sačuvano nekoliko idejnih skica za novu regulaciju naselja koje je trebalo biti središnje naselje Korduna. Regulacijski plan sadržavao je potpuno novu viziju Vojnica. Dok su prije rata kuće i javne zgrade u Vojnicu bile smjestene na glavnoj prometnici, novi je plan planirao izmicanje središta Vojnica sa svim potrebnim javnim sadržajima izvan glavne prometnice. Zanimljivo je da je u inačici iz 1945. godine⁸⁷ crkva planirana u središnjem dijelu naselja, a brisana je u inačici regulacijskog plana iz 1946. godine.⁸⁸ Detaljna regulacija trga izrađena je 1946. godine.⁸⁹ U regulacijskoj osnovi iz 1946. godine za Vojnic je predloženo nekoliko kategorija prometnica, različitih profila.⁹⁰

Za razliku od pojedinih idejnih skica koje nisu potpisane, neki su dijelovi regulacijske osnove Vojnica potpisani. Iz skupljenih podataka može se reći da su u obnovu bili uključeni: Božidar Tušek,⁹¹ Josip Seissel,⁹² Aleksandar Freudenreich,⁹³ Zoja Dumengjić⁹⁴ i dr. O planskoj izgradnji Vojnica puno se pisalo u novinama tijekom 1945. godine, a sačuvani Regulacijski i Detaljni plan datirani su 1946. godine. Za razliku od Divosela i Vlahovića regulacijski je plan sadržavao i Plan elektrifikacije⁹⁵ (Sl. 5. i 6.).

Prometno rješenje novoga Vojnica planirano je tako da tranzitni promet prolazi pored naselja, a ne više kroz naselje. Samo središte naselja predviđalo je zonu javnih zgrada, stambenu zonu i zonu gospodarskih ustanova. U zoni javnih zgrada predviđena je izgradnja doma kulture, crkve, zgrade NO i združnog doma. Zgrade javnoga karaktera planirane su oko glavnoga trga koji će trebati služiti kao zborište mjesta. Uza zonu javnih zgrada, odijeljene zelenilom, planirane su škole s internatom, školskim igralištima i vrtom za praktične vježbe učenika. Na glav-

SL. 6. DETALJNI PLAN CENTRA VOJNICA
FIG. 6 DETAILED PLAN OF THE CENTRE OF VOJNIC

noj prometnici planirana je posebna prometna postaja s prostorom za „ostavljanje kola i ostalih vozila”.⁹⁶ Uz glavnu prometnicu nadovezuje se gospodarski pojas sa sajmištem, zgradama zadruga i SPOM-om. Najveći dio naselja planiran je za stambenu zonu. Smjer stambenih ulica uvjetovan je orijentacijom stambenih zgrada prema jugu. Na taj je način cijelo naselje zaklonjeno od sjeveroistočnog vjetrova i okrenuto prema suncu. Unutar stambene zone u poprečnom potezu zelenila smještene su zgrade kupališta, dječjeg vrtića i zdravstvene stanice. Svaka stambena čestica podijeljena je na tri dijela, od kojih jedan dio čini gradilište s povrtnjakom, a ostala dva dijela voćnjak i povrtnjak za zimsko povrće. Svako seljačko gospodarstvo sastojalo bi se od stambene zgrade s prostorijom za dnevni boravak i dvije spavaonice, zgrade s gospodarskim nusprostorijama gdje je smješten podrum, alatnica, drvarnica, praonica rublja, koja ujedno služi kao kuhinja za stoku, i staje sa sjenikom i kolnicom. Konstrukcija zgrada jednostavne je izvedbe s maksimalnom upotrebom tipiziranih dijelova, kao što su stropovi, krovovi, vrata, prozori itd. Tijekom 1945. godine trebalo je izgraditi 20 gospodarstava i tri javne zgrade – skolu, zdravstvenu stanicu i združni dom. Od pojedinih seljačkih gospodarstava izgradio bi se samo glavni dio stambene zgrade, koji se sastoji od sobe za dnevni boravak i spavaonice te zahoda. Od gospodarskih zgrada izgradile bi se samo staje. Ostale zgrade i njihovi dijelovi trebali su se graditi u drugoj etapi. Zapadno od stambene zone

85 KORENČIĆ, 1979.b: 720

86 *** 2005: 863

87 *** 1945.f: 3

88 HDA-ZGN: I-46

89 HDA-ZGN: I-46

90 HDA-ZGN: I-46

91 Ostavština A. Bakal

92 HDA-ZGN: I-46

93 Ministarstvo kulture, ostavština A. Freudenreich. Projekt za tip kuće br. 7 u Vojnicu, mj. 1:100.

94 BARIŠIĆ MARENIC, 2007: 226-227

95 Ostavština A. Bakal

96 *** 1945.e: 3

SL. 7. ZGRADE NA SREDIŠNJEM TRGU U VOJNICU, 1966.
FIG. 7 BUILDINGS ON VOJNIC'S MAIN SQUARE, 1966

planirano je vježbalište. Zanimljivo je da je regulacijskim planom za Vojnić ostavljen prostor za proširenje stambene zone prema jugu, nakon što se potpuno izgradi novi Vojnić.

Inače, za obnovu Vojnića sačuvan je najveći broj grafičkih priloga (iako nije sačuvan Plan u cijelosti), i to: snimka postojećeg stanja,⁹⁷ regulacijska osnova,⁹⁸ plan elektrifikacije,⁹⁹ detaljna regulacija trga¹⁰⁰ te tipski projekt kuće.¹⁰¹ Sadržaj legende potpisane i nepotpisane inačice regulacijskog plana ponešto se razlikuju. To znači, da se sadržaj regulacijskog plana često mijenjao. Prema regulacijskom planu u Vojnicu je planirano 103 novoformiranih stambenih čestica.

Iako su se u novinama često mogli pročitati članci o obnovi Vojnića 1945. godine, obnova je u stvarnosti tekla s puno problema, a najčešće se isticao nedostatak stručne radne snage.¹⁰² Prema pisanju u „Narodnom listu” do početka studenoga 1945. godine u Vojnicu je izgrađeno 16 kuća koje su trebale biti do zime izgrađene pod krov. Nije bilo neobično da su se u istim novinama, ali različitog datuma, nalazili različiti podatci o izvedenim kućama. Tako na kraju 1945. godine, kada je organizirana mala proslava povodom obnove, u „Narodnom listu” navedeno je da je u Vojnicu izvedeno 14 domova s gospodarskim zgradama pod krov.¹⁰³ Još tijekom 1946. godine dnevni je tisak izvještavao o nastavku gradnje, uređenju i uljepšavanju Vojnića.¹⁰⁴

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

S obzirom na to da je sačuvano vrlo malo podataka o reguliranju i obnovi naselja (pogo-

tovo sela) neposredno nakon Drugoga svjetskog rata, na ovaj se način htjelo pridonijeti poznavanju reguliranja malih naselja u Hrvatskoj. Obnova naselja nakon završetka Drugoga svjetskog rata bila je u nadležnosti Ministarstva građevina NR Hrvatske, koje je u to doba obnašalo zahtjevnju i nadasve tešku ulogu, posebno zbog činjenice što je u to vrijeme u Hrvatskoj bio velik broj porušenih naselja, a malen broj stručnjaka. Na osmišljavanju graditeljske obnove naselja uglavnom su bili angažirani djelatnici Arhitektonskog odjela Ministarstva građevina, dok su na njenoj provedbi bili uključeni doslovno svi. Kada se uzme u obzir da je u samo tri mjeseca 60 regulacijskih planova izradio mali broj stručnjaka, može se zaključiti kako su regulacijski planovi po sadržaju bili sličniji idejnim rješenjima negoli regulacijskim planovima. Kako planovi nisu bili izrađeni do kraja, većina ih nije potpisana.

Obnova naselja trebala je poslužiti kao instrument za preobrazbu naselja i nov pristup službenih tijela prema rurizmu. Polazišta za izradu regulacijskih planova bila su suvremena načela socijalnog i higijenskog stanovanja. Obnova Divosela, Vojnića i Vlahovića zamišljena je na istim načelima. Regulacijskim planovima planirani su potpuno novi oblici naselja s novim funkcijama. Uz regulacijske i građevinske radove planirano je preseljenje stanovnika iz okolnih zaselaka u nova naselja. Sva tri naselja planirana su u neposrednoj blizini postojećih naselja i važnijih prometnica te kao lokalni centri razvoja u kojima su se trebale zadovoljiti sve suvremene društveno-ekonomske potrebe budućih stanovnika. Novooblikovana naselja trebala su biti funkcionalno uređena sustavom zona. Ukratko, novoplanirana naselja trebala su postati moderno uređena i komunalno opremljena.

Iako je obnova započela brzo (već krajem srpnja 1945. godine) i s naglašenim entuzijazmom u medijima, nije nazalost dala oče-

⁹⁷ *** 1945.e: 3

⁹⁸ HDA-ZGN: I-46

⁹⁹ Ostavština A. Bakal. Regulacijsku osnovu u mj. 1:2000 potpisao je Božidar Tušek 12.2.1946.

¹⁰⁰ HDA-ZGN: I-46. Detaljnu regulaciju trga izradenu u mj. 1:1000 potpisao je Josip Seissel, crtao Z. Zoric, a kao upravitelj Zemaljsko građevno-projektne zavoda Hrvatske potpisao je Branko Tuckorić 3.4.1946. godine.

¹⁰¹ Ostavština A. Freudenreich

¹⁰² *** 1945.a: 4

¹⁰³ *** 1945.c: 5 i *** 1945.h: 5. Proslavi završetka radova na kraju 1945. godine prisustvovali su: tajnik NF Grada Zagreba Mika Špiljak, Andre Mohorović, načelnik Arhitektonskog odjela Ministarstva građevina Branko Tuckorić i inspektor Ministarstva Ranko Mitic.

¹⁰⁴ *** 1946.c: 8. Zagrebački vrtlari, nakon što im je Ministarstvo građevina odobrilo korištenje kamiona, dovezli su te zasadili lipe i ukrasno bilje oko glavnoga trga u Vojnicu (na kojem je još bilo rusevina) i oko liječnicke ambulante.

kivane rezultate. Obnova ova tri naselja službeno je završila u prosincu 1946. godine, tj. nakon godinu i pol dana. U sva tri naselja izvedeno je zaista malo. U svakom naselju, prema planu, regulirana je poneka ulica i izgrađeno nekoliko kuća. U svakom naselju izgrađeno je najviše drvenih 'bajti' koje su više služile kao sklonište nego kao prostor za stanovanje. U Vojnici je izvedeno najviše jer je regulirano nekoliko ulica, a glavni trg izveden je gotovo u cijelosti. U Vlahoviću je izvedeno nekoliko kuća koje su danas u vrlo lošem stanju ili pregrađivane. U Divoselu su regulirane dvije ulice, uz koje je izvedeno nekoliko kuća. Nazalost, kuće su uništene tijekom Domovinskoga rata.

Sva tri analizirana primjera ukazuju kako se ni jednoj regulaciji odnosno obnovi ne može pristupiti bez detaljnih sektorskih studija, tj. bez poznavanja specifičnih ekonomskih, socijalnih i kulturnih prilika. Uspoređujući analizirane prijedloge regulacije i radove pojedinih navedenih arhitekata iz razdoblja tijekom Drugoga svjetskog rata, mogu se naći određene sličnosti. Tako su vidljive sličnosti između projekata Stjepana Planića za stambe-

no naselje činovnika i radnika Državnoga šumskog veleobrtnog poduzeća „Turopolje” u Turopolju iz 1942./43. godine s kućama u Vlahoviću. Također su vidljive određene sličnosti između treće nagrađenog rada Zoje Dumengjić iz arhitektonskog natječaja iz 1944. godine za panonski tip kuće s prijedlogom seljačkoga gospodarstva za Vojnic iz 1945. godine.

Zbog nemogućnosti istovremene obnove velikog broja porušenih naselja arhitekti su promisljali o tipizaciji naselja, uz mogućnost vlastita izražavanja. Uvođenjem kolegija Izgradnja sela / Rurizam već u akademskoj godini 1945./46. na Arhitektonskom fakultetu arhitekti su htjeli dugoročnije popraviti odnos prema uređenju, odnosno regulaciji manjih aglomeracija. Osim što se analiziranim primjerima dokazuje kontinuitet planiranja ruralnih naselja, također se ukazuje na znanje stručnjaka za rješavanje problematike regulacije naselja. Iako obnova nije dala očekivane rezultate, tj. nije došlo do sustavne preobrazbe naselja, vidljivo je da su arhitekti nakon završetka Drugoga svjetskog rata davali veliko značenje rurizmu.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

- BAKRAC, B. (1946.), Novi putevi građevinarstva, „Narodni list”, 2 (184): 4, Zagreb
- BARISIC MARENIC, Z. (2007.), *Arhitektica Zoja Dumengjić – osobitost djela u kontekstu hrvatske moderne arhitekture*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- DUMENĐIĆ, S. (1938.), *Obnova pogorjelog sela Donji Kraljevac*, „VPS – Časopis za vodnu, plinsku, sanitarnu i municipalnu tehniku, sa prilogom za civilnu zaštitu”, 4 (6-7): 358-367, Zagreb
- F. G. (1945.), *Nekoliko misli povodom izložbe 'Narod gradi'*, „Gospodarski list”, 104 (15): 14, Zagreb
- GALOVIC, K. (2002.), *Nabori moderne hrvatske kulture*, Arhitektura u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj (1941.-1945.), I-IV, „Vijenac”, 10: 227-230, Zagreb
- IVANKOVIĆ, V. (2007.), *Prolegomena za opus arhitekta Milana Žerjavica, Visestambene zgrade u Ulici grada Vukovara 228-236 u Zagrebu*, „Prostor”, 15 (33): 80-95, Zagreb
- KOLARIC-KIŠUR, H. (1938.), *Deset godina asanacije sela*, „VPS – Časopis za vodnu, plinsku, sanitarnu i municipalnu tehniku, sa prilogom za civilnu tehniku”, 4 (1-2): 36-56, Zagreb
- KORENČIĆ, M. (1979.a), *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, I. knjiga, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
- KORENČIĆ, M. (1979.b), *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857.-1971.*, III. knjiga, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
- KRANJČEVIĆ, J. (1994.), *Jedinstven primjer sveobuhvatnog dizajna ruralnih naselja, obnova sela Kolarec*, „Sociologija sela”, 32 (3/4): 149-163, Zagreb
- KRANJČEVIĆ, J. (1999.), *Prilog poznavanju prostornog planiranja ruralnih prostora/sela u Hrvatskoj od sredine XIX. do sredine XX. st.*, „Prostor”, 7 (1): 1-23, Zagreb
- KRANJČEVIĆ, J. (2005.), *Obnova sela u Hrvatskoj – povijest, stanje i mogućnosti razvoja*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- KRANJČEVIĆ, J. (2007.), *Graditeljska obnova izgorjelog sela Brezovac Žumberacki 1937./38.*, „Prostor” 15 (2): 236-249, Zagreb
- KREMENIĆ, D. (1993.), *Novo Selo Okicko (Rani primjer seoske urbanizacije)*, u: *Pod Okicem*, monografija [ur. D. PAVLIČEVIĆ], Župa sv. Marije pod Okicem, 61-72, Zagreb
- MARASOVIĆ, M. (1959.), *Obnova i izgradnja*, „Čovjek i prostor”, 6 (90): 6, Zagreb
- MATICKA, M. (1990.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945.-1948.*, Školska knjiga, Stvarnost, Zagreb
- OSTROGOVIĆ, K. (1959.), *O arhitekturi*, „Čovjek i prostor”, 6 (90): 3-6, Zagreb
- PLANIĆ, S. (1945.), *Budući izgled sela Vlahovica na Baniji, Jedno od sela koje izgrađuje narod Zagreba*, „Vjesnik”, 5 (111): 3, Zagreb

19. RADOVIĆ MAHEČIĆ, D.; HANIČAR, I. (2003.), *Stjepan Planić 1900.-1980. Iz arhive arhitekta / From the Architect's Records*, Institut za povijest umjetnosti – Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Gliptoteka, katalog izložbe, Zagreb
20. SEISSEL, J. (1959.), *Sjećanje na Urbanistički seminar u Šibeniku*, „Čovjek i prostor”, 6 (90): 6, Zagreb
21. SPEHNJAK, K. (2002.), *Javnost i propaganda Narodna fronta u politici i kulturi Hrvatske 1945.-1952.*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb
22. ŠEŠEVIĆ, N. (1945.), *Novi putevi graditeljstva*, Split
23. ŠEŠEVIĆ, N. (1946.), *Zemaljski gradjevno-projektantski zavod Hrvatske odigrao ce značajnu ulogu u obnovi i izgradnji zemlje i stvaranju nase nove arhitekture*, „Vjesnik”, 6 (245): 3, Zagreb
24. ŠIMONČIĆ-BOBETKO, Z. (1997.), *Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj 1918.-1941.*, Hrvatski institut za povijest, AGM, Zagreb
25. ŠOKORAC, A. (1945.), *Zasto izgradnja sela Vlahovici ne napreduje brže, Potrebno je ispitati rad privatnog poduzeca „Stjepan Novak” koje izvođi gradnju*, „Narodni list”, 1 (137): 3-4, Zagreb
26. ŠPILJAK, M. (1946.), *Izgradnjom triju srpskih sela ispunio je Zagreb svoju obvezu*, „Vjesnik”, 6 (513): 3, Zagreb
27. TUCKORIĆ, B. (1945.), *Problemi regulacije sela*, „Naprijed”, 1 (118): 10, Zagreb
28. UGRENOVIĆ, V. (1946.), *Izgradnja novih kadrova narodne inteligencije – Životni zadaci arhitekture i problemi nase tehničke nastave*, „Narodni list”, 2 (242): 7, Zagreb
29. VIDAKOVIĆ, M. (1939.), *Analiza strukture i predlog za regulaciju Podravskeg Đurđevca*, inaustralna disertacija za polaganje doktorskog ispita na Tehničkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Beograd
30. VRKLJAN, Z. (1995.), *Sjećanja*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
31. ŽUPANČIĆ, J. (1993.), *Tragedija sela Popov Dol 1911.*, u: *Pod Okicem* [ur. D. PAVLIČEVIĆ], Župa sv. Marije pod Okicem, 457-460, Zagreb
32. *** (1937.), *Zapreke razvitka turizma u Lici, Turistička konferencija u Plitvičkim jezerima, Gospiću, Karlobagu i Gospiću*, „Hrvatski dnevnik” 2 (431): 11, Zagreb
33. *** (1944.), *Velika Osnova nase obnove*, „Hrvatski narod”, 6 (997), Zagreb
34. *** (1945.a), *Usprkos znatnih poteskoca izgradnja Vojnica uspješno napreduje, Gradani Zagreba treba da do kraja ispune svoju dužnost i obavezu*, „Narodni list”, 1 (136): 4, Zagreb
35. *** (1945.b), *Otvorena je izložba Ministarstva gradevina „Narod grad”*, „Narodni list”, 1 (141): 1, Zagreb
36. *** (1945.c), *Srpski narod Vojnica zahvaljuje hrvatskom narodu Zagreba na bratskoj pomoci u izgradnji*, „Narodni list”, 1 (177): 5, Zagreb
37. *** (1945.d), *Izgradnja jednog sela stajat ce od 10 do 15 milijuna dinara*, „Vjesnik”, 5 (84): 5, Zagreb
38. *** (1945.e), *Započela akcija za izgradnju triju porusenih sela*, „Vjesnik”, 5 (86): 5, Zagreb
39. *** (1945.f), *Popaljeni Vojnic na Kordunu bit ce izgrađen kao najsuvremenije uređeno kotarsko mjesto u Hrvatskoj*, „Vjesnik”, 5 (107): 3, Zagreb
40. *** (1945.g), *Završena je gradnja sela Vojnic*, „Vjesnik”, 5 (204): 5, Zagreb
41. *** (1945.h), *Odluka o Narodnoj vladi Hrvatske*, „Narodne novine”, 2 (7.8.), Zagreb
42. *** (1946.a), *U četvoromjesečnom takmičenju na polju gradevne djelatnosti Karlovački okrug ocijenjen kao najbolji u Hrvatskoj*, „Narodni list”, 2 (186): 6, Zagreb
43. *** (1946.b), *Izvjestaj o rezultatima četvoromjesečnog gradevinskog takmičenja*, „Narodni list”, 2 (187): 5, Zagreb
44. *** (1946.c), *Rad zagrebačkih vrtljara na uljepšavanju Vojnica*, u: „Narodni list”, 2 (261): 8, Zagreb
45. *** (1946.d), *Zakon o imenu Narodne Republike Hrvatske*, „Narodne novine”, br. 34/46 od 28.2.1946., Zagreb
46. *** (1959.a), *Proglas svim gospodarskim i tehničkim stručnjacima, svim majstorima, praktičnim radnicima, koji se još uvijek nalaze u službi okupatora*, „Čovjek i prostor”, 6 (90): 3, Zagreb
47. *** (1959.b), *Proglas umjetnika, književnika i publicista Dalmacije s konferencije održane 18. i 19. XII. u slobodnom gradu Hvaru*, „Čovjek i prostor”, 6 (90): 3, Zagreb
48. *** (1959.c), *I. kongres kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom*, „Čovjek i prostor”, 6 (90): 3, Zagreb
49. *** (1986.), *Arhitektura u Hrvatskoj 1945.-1985.*, „Arhitektura”, 39 (196-199), Zagreb
50. *** (2000.), *Sveučilište u Zagrebu Arhitektonski fakultet 1919./1920.-1999./2000., osamdeset godina izobrazbe arhitekata u Hrvatskoj*, Arhitektonski fakultet, Zagreb
51. *** (2004.), *Leksikon naselja Hrvatske*, 1 (A-N), [ur. B. FELDBAUER], Mozaik knjiga, Zagreb
52. *** (2005.), *Leksikon naselja Hrvatske*, 2 (M-Ž), [ur. B. FELDBAUER], Mozaik knjiga, Zagreb

IZVORI SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

1. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Fond Škole narodnog zdravlja u Zagrebu, NDH, 1940. [HDA-ŠNZ]
2. Hrvatski državni arhiv, Tehničko odjeljenje Savske banovine, svezak XXV. [HDA-TOSB]
3. Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Zbirka građevnih nacрта: I-7, I-16, I-45, I-46 [HDA-ZGN]
4. Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Zagreb [MK]

DOKUMENTACIJSKI IZVORI

DOCUMENT SOURCES

1. Aleksandar Bakal, ostavština, Zagreb
2. Aleksandar Freudenreich, ostavština [MK]
3. Stjepan Planić, ostavština, Zagreb
4. Dragan Petrik, ostavština, Zagreb

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 1. Ostavština S. Planić
- SL. 2. *** 1986: 132
- SL. 3. HDA-ZGN: I-16
- SL. 4. HDA-ZGN: I-7
- SL. 5. Ostavština A. Bakal
- SL. 6. HDA-ZGN: I-46
- SL. 7. www.aukcije.hr/razglednice

KRATICE

ABBREVIATIONS

- NDH – Nezavisna Država Hrvatska
 NOB – narodnooslobodilačka borba
 NF – Narodna fronta
 NO – Narodni odbor
 NR – Narodna Republika
 SPOM – Stanica poljoprivrednog oruđa i mašina
 ZAVNOH – Zemaljsko antifasističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

SAŽETAK

SUMMARY

THE 1945 RENEWAL OF THE VILLAGES OF DIVOSELO, VOJNIC AND VLAHOVIĆ

The aim of this research was to analyze regulation plans for the renewal of the three most destroyed Croatian villages – Divoselo in Lika, Vlahović in Banovina and Vojnić in Kordun – proposed immediately after World War II. The research was conducted in order to contribute to the understanding of planning history, that is, regulation of small villages. Planned renewal of villages after World War II was to provide favourable transformation of all, and especially destroyed villages. Previous numerous non-planned, derelict and unhygienic villages with poor communal structure were to be turned with the regulation into new places of modern appearance.

The most consistent village regulation was conducted in Croatia in the 18th and 19th centuries when villages were in most cases positioned alongside roads according to a certain geographical scheme. Soon after World War I, regulation of villages was carried out mainly as part of colonisation and in the 1920s and 1930s was reduced to reparation actions caused by a fire or bad weather. Only a small number of regulations were conducted for the purposes of systematic enhancement of hygienic and housing conditions. Despite international experience and individual efforts, there was no comprehensive village regulation in Croatia in the interwar period. After the war there were 290 destroyed villages requiring renewal. Both village regulation and renewal were under the jurisdiction of the Ministry of Construction which was supposed to work in association with local branches of the National Committee on securing primarily the minimal housing conditions by building wooden barracks, and then make preparation for a new regulation of villages. Architects considered towns and villages identical entities with forms conditioned by function. Zoning system was supposed to bring functionality to newly formed villages respecting at the same time the principles of social and hygienic habitation.

By introducing the course in Village Construction/Rural Urbanism in the academic year of 1945-46 at the Technical Faculty in Zagreb, architects intended to give more meaning to rural urbanism but also to change attitudes to villages in the long run. A small group of architects of the Ministry of Construction

made 60 regulation plans for destroyed villages in only three months.

Renewal of the most destroyed villages – Divoselo, Vlahović and Vojnić – started at the end of July 1945 followed by great enthusiasm and big promises, and it ended in December the next year. All three villages were planned as local centres of development in which all contemporary socio-economic needs of the people living there were supposed to be met.

New villages were planned to be built in the immediate vicinity of the already existing villages and important roads. The regulation plans envisaged entirely new forms of villages with new functions. Alongside regulation and construction work, it was also planned to inhabit the villages with people from the neighbouring hamlets. Divoselo was planned to contain a residential area with 308 new plots. The village centre was to be the place for administrative, commercial, craft, educational and village cooperative centres. Farming centre was planned for the west section of the village and was to contain cooperative farm buildings and industrial facilities, agricultural station, station for tools and machines and fairground. Somewhat isolated, southeast part of the village was to have a sport centre with a sports field and swimming pool. A cemetery and church were to be located on the southwest brink of the village, while residential zones would be separated with greenery and orchards or roads.

The central section of Vlahović was to feature a train station with a farming zone, culture zone and residential zone. The 103 newly formed plots in Vlahović were to contain residential and farm buildings. A more detailed plan shows a part of the residential section with more clearly noticeable profile of the street and the position of standardized residential and farm buildings.

Several versions of the regulation plan were found only in the case of Vojnić. A detailed plan of its centre was created during 1946. New Vojnić was planned to spread southwest from the main road, along which old Vojnić used to stand. The village regulation comprised, in addition to construction work, regulation of the Radonja River. The facilities

planned to be located in the centre, next to the main square which was to serve as a gathering place, included a church, culture centre, building of the National Committee, village cooperation centre and buildings for educational purposes. However, the detailed plan did not envisage a church. Within the residential area, in the green zone, planned were also a swimming pool, kindergarten, and health centre. A fairground and cooperative buildings were to be located on the periphery of the village, but close to the main road.

An analysis of the outcome of the renewal processes in all three villages shows that a small percent of the plans was actually implemented. What was done apart from the barracks built as emergency housing for the war victims was the regulation of certain streets and construction of several houses. According to the records discovered so far, architects Rikard Marasović, Vladimir Turina and Antun Grgić participated in the renewal project of Divoselo. Architects Josip Seissel, Božidar Tusek and Aleksandar Freudenberg were engaged in Vojnić renewal, and Stjepan Planić was employed in Vlahović. Comparison of the analyzed regulation proposals and the works by individual architects from the period during World War II indicates certain similarities. Noticeable are similarities between Stjepan Planić's designs for the housing estate for workers in Turpolje from 1942-43 and his houses in Vlahović. Zoja Dumengjić probably also who took part in the renewal project since there is a certain similarity discernible between her design for the 1944 architectural competition and the Vojnić rural household.

Since the process of renewal did not yield expected results, architects considered village standardization leaving a possibility for self-expression. By referring to traditional designs of villages and houses, as well as the use of local building material the architects referred to functionality and application of the social and hygienic housing principles. Due to unsatisfying results, it is evident that there was no systematic transformation of the villages in the period after World War II, but the architects pointed out to the importance of rural urbanism and tried to maintain the ongoing practice of planning rural areas.

JASENKA KRANJČEVIĆ

BIOGRAFIJA

BIOGRAPHY

Dr.sc. **JASENKA KRANJČEVIĆ**, dipl.ing.arh., diplomirala je 1987., magistrirala 1992. i doktorirala 2005. na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Nakon petogodišnjeg rada u Zavodu za prostorno planiranje u Križevcima, 1992.-2008. radi u Ministarstvu zaštite okoliša, prostornog uređenja i graditeljstva u Upravi za prostorno uređenje. Od kraja 2008. znanstvena je suradnica u Institutu za turizam u Zagrebu.

JASENKA KRANJČEVIĆ, Phd, Dip.Eng.Arch., received her BArch (1987), MArch (1992) and PhD (2005) from the Zagreb Faculty of Architecture. After working for five years at the Institute for Spatial Planning in Križevci, she worked from 1992-2008 at the Ministry of Environmental Protection, Physical Planning and Construction. From the end of 2008 she has held the post of scientific associate at the Zagreb Institute for Tourism.

